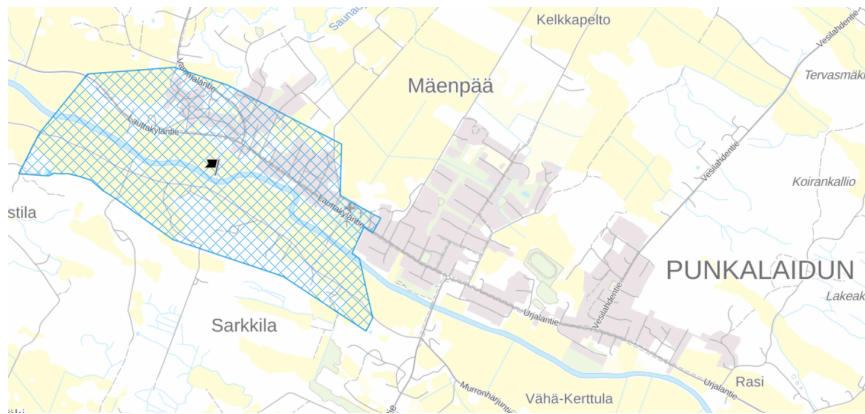

Punkalaitumen kulttuurikierros

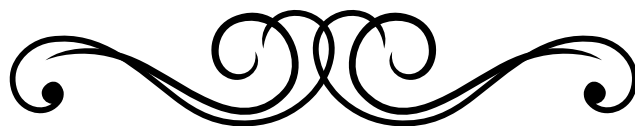
Punkalaitumen pitäjän keskusta on valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Suurmaiseman runko on Punkalaitumenjoki, jonka vierellä kulkee tiestö ja asutusnauhat. Kulttuurimaiseman maisemallisina kohokohtina ovat kirkko, pappila, työväentalo sekä kansakoulu.

*Punkalaitumen keskustan kylämaisema merkittynä kartalle.
(Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY).*

Punkalaitumen kulttuurikierros kulkee Pietarinaukiolta kirkolle, Mäenpään Työväentalolle, Sarkkilan kansakoululle ja Punkalaitumen Pappilaan. Kierroksen voi kulkea yksin tai yhdessä, kävellen, pyörällä tai autolla. Infotaululta löydät historiaa ja tietoa jokaisesta kulttuurikierroksen kohteesta. Kohteet on myös esitelty osoitteessa www.punkalaidun.fi/kulttuurikierros.

Oikein mukavia hetkiä Punkalaitumen historian parissa!

Punkalaitumen kirkko: Lauttakyläntie 20, 31900 Punkalaidun
Mäenpään työväentalo: Lauttakyläntie 58, 31900 Punkalaidun
Sarkkilan kansakoulu: Lauttakyläntie 21, 31900 Punkalaidun
Punkalaitumen pappila: Kostilantie 67, 31900 Punkalaidun

Punkalaitumen kirkko

Punkalaitumella on ollut kirkko jo vuodesta 1639 alkaen. 1600-luvulla rakennettu puukirkko kärsi pahasti isonvihan aikaisista tuhoista, ja odotti purkupäätöstä kunnes se paloi salaman sytyttämänä vuonna 29.7.1773.

Kirkon suunnittelijan, humppilalaisen Johan Biörmanin alkuperäistä suunnitelmaa uudesta kirkosta ei toteutettu sellaisenaan, vaan esimerkiksi sipulitorni rakennettiin yksinkertaisempaan versiona.

Kirkon rakentamisen kustannuksiksi arvioitiin 22500 kuparitaalaria. Koska rahaa ei juuri ollut, paikkakunnan väki kantoi kortensa kekoon kirkon rakentamisessa. Niinpä kirkko on rakennettu paikkakuntalaisten omien metsien puista. Itse rakennustyössäkin paikkakunnan väki oli päävastuussa.

Kirkko vihittiin käyttöön jo syyskuussa 1774. Kirkkoon on tehty useita peruskorjauksia, joista viimeisin oli vuonna 1983. Kirkkoa lämmitetään paikallisella hakelämmityksellä.

Kirkon pääoven eteisessä on kirkon vanha kirkonkello. Se on vuodelta 1786.

Kun sen tilalle kellotorniin asennettiin uusi kirkonkello vuonna 1992, ripustettiin tämä täysin palvellut kello kirkon pääeteiseen. Massiivinen teline on tehty kirkon vanhoista lattialankuista. Kellojuhlan konsertissa esiintyi tuolloin tenavatähti Antti Pääkkönen, jonka lapualainen isoisä oli valanut kirkon uuden kellon. Kellotapulissa oleva isompi kello on vuodelta 1818.

Alttaritaulu on vaikuttava maalaus Kristuksen kirkastamisesta. Sen on maalannut turkulainen taidemaalari Alexandra Frosterus-Såltin vuonna 1888. Myös kirkon vanhat, maalarimestari Gustaf Lucanderin 1790-luvun lopulla maalaamat alttaritaulut ovat säilyneet. Toistaiseksi ne eivät ole yleisön nähtävillä. Urkuparven kaiteeseen on maalattuna Vanhan testamentin profeettoja sekä ylipappi Aaron.

Kirkon urut ovat vuodelta 1984. Niiden suunnittelijana toimi Pentti Peltö ja hänen johdollaan urut rakensi Hämeen Urkurakentamo.

Näkymä kirkontornista Mäenpähän vuonna 1954 (Tuomo Lehtiö).

Kirkko 70-luvulla (Tuomo Lehtiö).

Mäenpään kylä

Vanha ryhmäkylä, Mäenpää, sijaitsee Sarkkilan länsipuolella Vammalaan johtavan tien ja Saunaojan välissä. Kylä poikkeaa Punkalaitumen muista kylistä kumpuilevan maaston vuoksi, ja pellot ovat epämääräisen muotoisissa lohkoissa. Vuosina 1540-1700 kylän taloluku nousi neljästä kuuteen taloon, kun kylässä sijaitsi Uotilan, Sipilän, Laurilan, Hemmolan, Eskolan ja Katilan talot. Vuodesta 1688 aina 1950-luvulle Mäenpäässä sijaitsi myös kappalaisen virkatalo, Mäenpään Sipilä.

Epämääräisten peltolohkojen vuoksi mäenpääläiset ovat tehneet tavallista enemmän aitoja – kaikki pienetkin peltotilkut aidattiin erikseen vaikka ne olisikin voitu laittaa yhden isomman aitauksen sisään. Vuonna 1540 Mäenpään kylän talokohtainen kokonaispeltoala taloa kohti oli keskimäärin 2,5 hehtaaria.

1850-luvulla alettiin keskustelemaan tieyhteydestä Tyrvälle.

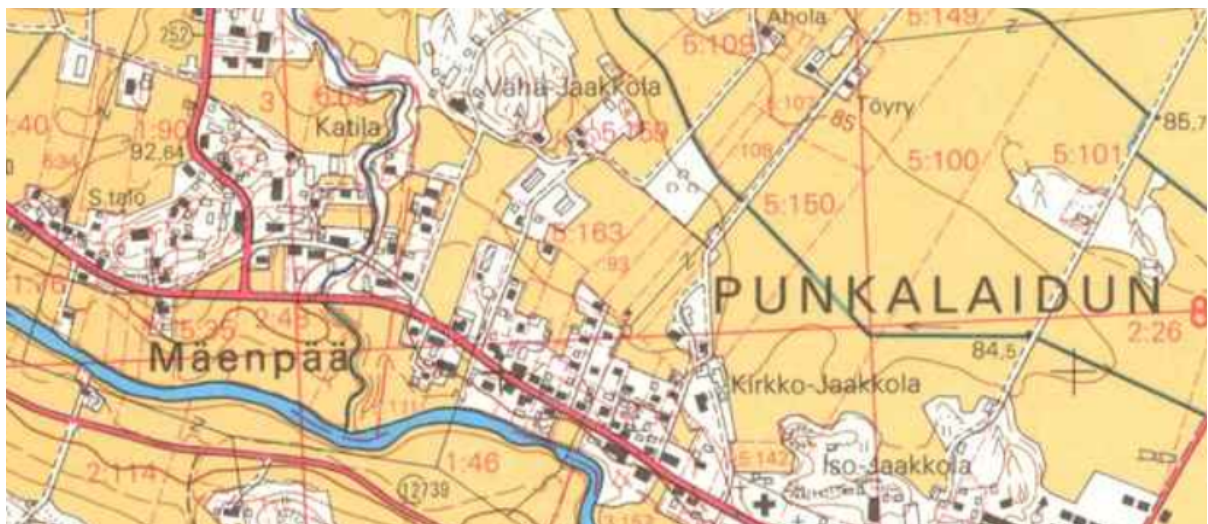
Punkalaitumelaiset vastustivat hanketta, sillä katsottiin, että tiestä hyötyisivät pääasiassa vain tyrvääläiset. Erityisesti mäenpääläiset olivat tietä vastaan, sillä se kulki heidän maiden kautta. Niin sanottu Illon maantie kuitenkin rakennettiin 1860-luvun alussa, mutta punkalaitumelaisten ei tarvinnut osallistua tien rakentamiseen tai ylläpitoon.

Kaikista Punkalaitumen kylistä Mäenpään kylä on rakennushistoriallisesti merkittävin kyläkokonaisuus. Mäenpään kylästä löytyy esimerkiksi vanha kauppakeskus. Punkalaitumen vanhin kauppaliike rakennettiin kylään vuonna 1862. Vanha kylänraitti on hiljennyt viimeistään 1970-luvulla, kun uuden tielinjauksen mukaan läpikulkuliikenne siirtyi uudelle, kylän eteläpuolelle kulkevalle tielle.

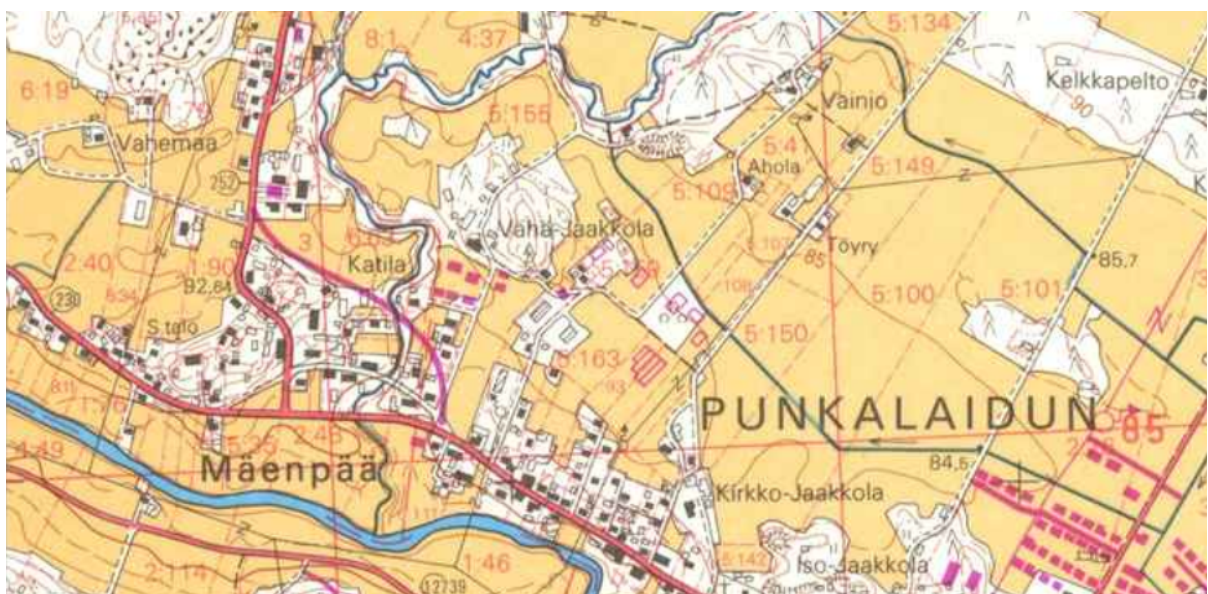
Nykyään Mäenpään kylässä on edelleen asutusta. Osa on aktiivista, ja vanhaa rakennuskantaa on pidetty kunnossa. Mäenpäästä löytyy vieläkin umpipihoja muistuttavia rakennusten rajaamia pihapiirejä, ja vanha kylänraitti on kulkukunnossa.

Punkalaitumen kartta, Mäenpään alue vuodelta 1961.

Punkalaitumen kartta, Mäenpään alue vuodelta 1979.

Punkalaitumen kartta, Mäenpään alue vuodelta 1986.

Mäenpään talouskauppa vuonna 1978 (Tuomo Lehtiö).

Punkalaitumen yksityisyrittäjien 40-vuotisjuhlassa kuvattu Punkalaitumen ensimmäisen kauppaliikkeen muistomerkki vuonna 1976 (Tuomo Lehtiö).

Mäenpään Työväentalo

Punkalaitumen Työväenyhdistys syntyi vuoden 1905 suurlakon jälkimainingeissa. Yhdistysten muodostaminen tuli vapaammaksi, kun suurlakko halvaannutti koko Venäjän valtakunnan ja pelästytti Venäjän silloisen tsaarin hallituksen perääntymään monista aikaisemmista puhe-, kokoontumis- ja yhdistymisvapautta koskevista rajoituksistaan.

28.12.1905 Punkalaitumella pidettiin Haviokosken kylän Tuomisella yleinen työväenkokous, jossa Punkalaitumen työväenyhdistys perustettiin. Koko perustamisoperaatio on tapahtunut kokonaan paikallisin voimin. Kokouksessa valittiin 12 jäseninen toimikunta, jonka tehtävänä oli laatia sääntöehdotus sekä kerätä jäseniä työväenyhdistykseen. Punkalaitumen Työväenyhdistyksen sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoituksena oli paikkakunnan työväen aineellinen ja henkinen edistyminen, hyödyllisistä aiheista työväelle luennoiminen, jalostuttavien iltamien toimittaminen ja sivistyttävän seuraelämän tarjoaminen sekä varojen kokoaminen yhdistykselle.

Työväenyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja oli Juho Lähti. Vuoden 1906 kokouksessa päätettiin esimerkiksi lukutuvan perustamisesta pitäjän Länsipäähän. Lisäksi osuuskaupan perustaminen nähtiin tarpeelliseksi ja asiaa ajamaan valittiin toimikunta. Syyskuussa 1906 avattiin Punkalaitumen ensimmäinen osuuskauppa. Se toimi Mäenpään kylässä kohtalaisella menestyksellä vuoteen 1918, jolloin kansalaissodan voittaneet valkoiset takavarikoivat sen itselleen. Vuonna 1920-luvulla samaisessa rakennuksessa mm. Frans Teinilä piti yksityiskauppaa.

Työväentalon rakennusvaihe. Talo valmistui 1908 ja sen suunnitteli Matti A. Lähti.

19.8.1906 alettiin kokouksessa miettimään oman talon rakentamista yhdistykselle. Yhdistys valitsi toimikunnan, joka laatisi talosta tarkemman suunnittelun ja kustannusarvion. Ennen rakentamisen aloitusta työväentalosta julistettiin piirrosluonnoskilpailu, johon osallistui useampi henkilö. Voittajalle luvattiin 50 markkaa. Kilpailun voitti Matti A. Lähti omalla suunnitelmallaan talosta nimimerkillä Makulatur, joka tarkoittaa jätepaperia.

25.11.1906 toimikunta esitti suunnitelman, ja kustannusarvioksi tuli 4757 markkaa sekä 65 penniä. Taloa ei kuitenkaan vielä päätetty rakentaa, vaan toimikunnan oli määrä selvittää, missä voisi olla sopivia rakennuksia kaupan.

Lokakuussa 1907 valittiin rakennustoimikunta, jonka tehtäväksi tuli rakennuttaa työväentalo valmiiksi saakka. Mäenpään Työväentalon tupaantuliaisia vietettiin 21.10.1908. Työväentalo on toiminut yhdistyksen kokous- ja huvipaikkana. Tämän lisäksi se on toiminut muun muassa vankilana, väliaikaisen kirkkona, armeijan koulutuskeskuksena, kurssikeskuksena ja elokuvateatterina.

Nykyisellään talon juhlasali on alkuperäisessä asussa. Salin vanhat penkkirivit ovat vuodelta 1941, ja ne on tehty elokuvateatterin tarpeisiin. Salia lämmitetään alkuperäisellä, vuodelta 1908 olevalla kirkkokamiinalla. Työväentalolla on ollut merkittävä vaikutus Punkalaitumen kulttuurilaitoksena – esimerkiksi vuonna 1944 myytiin yli 34 000 elokuvalippua! Vuonna 1973 elokuvanäytökset päättyivät kokonaan. Mäenpään Työväentalolla on kuitenkin jo parina viime vuonna järjestetty vanhojen elokuvien näytöksiä vanhalla projektorilla vuosittain osana Huhtamo International Film Festivalia.

Mäenpään Työväentalo 1930-luvulla.

Mäenpään työväentalo 70-80-lukujen vaihteessa (Tuomo Lehtiö).

Näkymä Mäenpään työväentalolta kirkolle vuonna 1957 (Tuomo Lehtiö).

Sarkkilan kansakoulu

Niin oli eletty Suomen maassa, että jo ennen itsenäistymistä 1870-luvulla alettiin Punkalaitumellakin kokouksia pitää lasten koulunkäynnin aloittamiseksi.

Viimein kun Oriniemestä löytyi tontti kansakoululle, tuli kirkonkylässä kiire löytää myös tontti kansakoulun pitoon. Vaikka kirkkoherra kannatti lämpimästi koulua niin srk:lta ei sopivaa tonttia löytynyt.

Joulukuussa 1873 Juho ja Annastiina Vähä-Pouru lahjoittivat koululle tontin, jolla se nykyisinkin sijaitsee. Siihen sitten 1874 Oriniemen kirvesmiesporukka urakkana salvoi kunnan ensimmäisen kansakoulun ja opettajalle asunnon, joka kävi muutaman vuoden jälkeen pieneksi. Tehtiin sitten ennen 1900-lukua rakennuksen länsipäätyyn uusi osa, vain pakaria eli sen ajan keittiötä varten. Tammikuussa 1875 lasten oli tarkoitus alkaa rakennuksessa koulunkäynti mutta siihen ei aivan päästy ja vasta helmikuussa saatiin lämpö pysymään sisällä niin, että tarjettiin koulutyö aloittaa. Nykyisin varmaa on vain, että koulun tupaantuliaisjuhlat olivat 16.2. Aloituspäivää ei taida tarkasti olla missään.

Koulunkäynti vaati oppilaalta siihen aikaan usein myös muuttamista asumaan johonkin lähelle koulua, että kerkisi aamulla "työmaalle" ajoissa. Paikkakunnalla oli ollut ns. kiertokoulu ennenkin jo muutaman vuoden toimien eri taloissa, ja lopuksi ennen "seisovaa koulua" Sarkkilan Penttilän sivurakennuksessa pitemmänkin ajan. Kiertokoulun opettaja Auvinen ei pitänyt ollenkaan ajatuksesta muuttaa vakituisen koulun tiloihin ja lähti kokonaan pois paikkakunnalta. Näin haettiin Sarkkilan kansakoululle uusi opettaja ja Jaakko Eklund tuli virkaan valittua. Hän oli hyvin aktiivinen mies paikkakunnalla monessa asiassa ja kirjoitteli valtakunnalliseen Suometar-lehteenkin juttuja lähes viikoittain. Yksi oli hänen oman sukunimensä muuttaminen suomalaiseksi Lehtiöksi, jossa hän ilmoitti heittävänsä entisen nimensä sikseen.

Lehtiön perheeseen syntyi 6 lasta ja pakaria todella tarvittiin. Hän teki 43-vuotisen työrupeaman koululla ja aloitti esim. Punkalaitumen sanomien toimittamisen, sekä vaimonsa kanssa hoiti Punkalaitumen ensimmäistä postitoimistoa yhdessä huoneessa asunnossaan. Pitkämatalaiset syrjäkulmiltakin joutuivat siihen aikaan hakemaan itse, yleensä koko kylät postit, siitä toimistosta vuoroviikoin.

Noin vuonna 1912 oli tarvetta jo koulun laajentamiselle, kun alettiin enemmän ymmärtää koulun tarve lapsille ja silloin vapaaehtoinen koulutus tuli tärkeäksi "herraksi" haluaville. Oppilaat lisääntyivät. Koulurakennusta laajennettiin nykyisen malliseksi mansardi kattoiseksi ja tuli 2 luokkaa kirjallisisille töille, käsityöluokka alakertaan sekä toinen asunto "apuopettajalle". Koulu joutui olemaan, kirkon jälkeen, toisena kunnan yhteisenä rakennuksena monessa asiassa mukana: sairaalana, postitoimistona, varuskuntana 400 sotilaalle ja 1918 keväällä naisten vankilana.

Varsinaisen kansakoulun siirryttyä paremmalle, nykyiselle tontille, koulurakennus palveli vielä kansalaisopiston mattokutomona ja esim. urheiluseuran toimistona ja kunnan varastona kymmenkunta vuotta kunnes talvella vesijohdot jäättyivät rikki ja WC:t lakkasivat toimimasta, niin kukaan ei pitempiä aikoja talossa enää viihtynyt.

1998 Pärssisen pariskunta osti kunnalta koulun, jonka museovirasto samalla ulkomuodoltaan suojeli ja aloitti talossa majoitustoiminnan, mikä jatkuu vieläkin, vaikka uutta yrittäjää jo etsitään.

Sarkkilan kansakoulu 70-80-lukujen vaihteessa (Tuomo Lehtiö)

Sarkkilan koulu oikealla vuonna 1974 (Tuomo Lehtiö).

Sarkkilan koulu vuonna 1975 (Tuomo Lehtiö).

Punkalaitumen pappila

Punkalaitumen kirkosta johtaa kaunis riippusilta pappilaan yli Punkalaitumenjoen. Joen yli on rakennettu vierailijoita kiinnostava jokisilta.

Jokisilta on rakennettu yhdistämään Punkalaitumen kirkko pappilan rakennukseen. Jokisilta rakennettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1931 ja uusittiin vuonna 1955. Vuoden 1966 kevättulvien ja Punkalaitumenjoen ruoppaustöiden jälkeen silta jouduttiin korjaamaan jälleen. Se on malliltaan riippusiltamainen ja väriltään puhtaasti valkoinen. Silta on tarkoitettu vain kävelijöille ja muulle kevyelle liikenteelle.

Punkalaitumen pappila seisoo komeana peltoaukealla. Sen uusrenessanssityylinen päärakennus valmistui vuonna 1897. Suurikokoisen, osin kaksikerroksisen - Suomen suurimpiin lukeutuvan pappilan - suunnitteli vammalalainen rakennusmestari Kaarle Kulmala. Pappilan päärakennusta ympäröi puistoalue.

Pappila on peruskorjattu vuonna 1977. Punkalaitumen pappila on edelleen Suomen asumiskäytössä olevista pappiloista suurin. Lisäksi siellä on seurakunnan toimitiloja ja kirkkoherranvirasto. Pappilaa lämmitetään maalämmöllä.

Punkalaitumen pappila 1961 (Tuomo Lehtiö).

Lähteinä käytetty:

Punkalaitumen historia 1 (Seppo Suvanto ja Jari Niemelä)

Punkalaitumen historia 2 (Jari Niemelä, Veikko Anttila ja Aimo Hakanen)

Punkalaitumen asutushistoria vuodesta 1540 vuoteen 1700 (Oili Orre)

Sakari Pärssinen

Tule kotiin-hankkeen blogipostaus (Hanna-Mari Kamppikoski)

Selvitystä Punkalaitumen työväenyhdistyksen ensimmäisiltä

toimintavuosilta (Kauko Elomaa)

TTY Harjoitustyö (Jarkko Joki, Kari Mustonen, Timo Silomaa)

Punkalaitumen seurakunta

Kuvat (pl. kartat): Tuomo Lehtiö, Museokeskus Vapriikin kokoelmat

Tekstit laatinut Tiia Korhonen, markkinointisihteeri, Punkalaitumen kunta

